

Första sidan av en liten uppsats som jag och en god vän (museiman) skrev om svensk-ryska krigets slut 1721 i en forskningsårsbok förra året. *M*

DEN SISTA STRIDEN UNDER STORA NORDISKA KRIGET

Sundsvall den 25 maj 1721

AV LENNART WESTBERG och MARTIN JOHANNESSEN

Sommaren 1719 – tio år efter slaget vid Poltava – släppte tsar Peter lös ett skräckinjagande vapen, skärgårdsflottan under amiral Apraxin, mot den svenska östkusten. Denna sommar förhärjades stora delar av Upplands, Södermanlands och Östergötlands kuster. Redan vid 1713–14 års ryska kampanjer mot den finska sydkusten hade detta nya krigsinstrument med sin kärna av galärer visat sitt värde. Den ryska flottexpansion, som dittills skett i tysthet vid Nevaflodens mynning, resulterade nu i en offensiv rysk sjökrigföring.¹ De grundgående och lättmanövrerade roddfartygen undvek med lätthet svenskarnas större örlogsfartyg i de vittförgrenade finska och svenska skärgårdarna, gjorde blixtraider mot kusterna med inskeppat infanteri och kavalleri och hade i regel försvunnit när svenska trupper hann fram till brandhärdarna.

Bland annat genom den kraftfulle landshövdingen Hugo Hamiltons duglighet fredades Västernorrlands² kuster från ryska härjningar sommaren 1719. Ryssarnas försök att bränna residensstaden Gävle misslyckades och den ryska galärflottan återvände söderut. I maj 1720 brände en rysk eskader dock Umeå och härjade bygden milsvitt. Nyheten alarmerade myndigheter och allmoge i Ångermanland och Medelpad men ryssarna fullföljde aldrig sitt anfall söderut, kanske inför risken att möta en svensk eskader i Bottenhavet.

Medan 1719 års ryska attacker mot rikets centrala kustpartier av naturliga skäl fått stor spridning i historiska och skönlitterära verk, är detta inte i lika hög grad fallet med de ryska härjningarna vid norrlandskusten 1721. När det

¹ GUNNAR GRANHIN, *Den svenska sjömakten under den karolinska tiden*, KFÅ 1988, s. 135 f.

² Västernorrlands län omfattade vid denna tid landskapen Gästrikland, Hälsingland, Medelpad, Ångermanland, Härjedalen och Jämtland (1762 delades länet i Gävleborgs och Västernorrlands län). Generallöjtnanten Hugo Hamilton, som 1721 utsågs till chef för de svenska försvarsstyrkorna norr om Dalälven, var sedan sin tid som landshövding i länet (1716–1719) väl förtrogen med området. Hamilton var 1718 bl.a. ansvarig för den armfälttska arméns underhåll inför operationerna mot Tröndelag. Se även P. SÖRENSON, *Generalfältygmästaren Hugo Hamilton* (Stockholm 1915).

gäller den totala förstörelsen av Sundsvalls stad och kringliggande bygder genom ryska förband den 25 maj 1721 föreligger dock förutom initierade specialstudier även ett mycket gott källäge,³ som medger en samlad framställning. Skildringen nedan av den ryska invasionen följs av en redogörelse för och analys av bland annat de intressanta vapenfynd som gjorts under 1900-talet i sundsvallstrakten och som kan relateras till striderna 1721.⁴ Av särskilt intresse är den strid som ägde rum vid Sundsvall–Selånger, då ett svenskt kavallerikompani förintades av överlägsna ryska styrkor – för övrigt den allra sista stridshandlingen mellan reguljära trupper under Stora Nordiska Kriget före fredsslutet i Nystad den 30 augusti 1721.

Norrlandskustens ödeläggelse 1721 och kavallerikompaniets undergång i Selånger – den sista karolinska kavallerichocken med blanka vapen »i fullt rännande mot fienden» – på några leriga åkerfält utanför den obetydliga fiske- och hantverkarstaden Sundsvall, bildar således den tragiska slutakten på det Stora Nordiska Kriget, som inletts med smattet av svenska segerfanor på de danska öarna och det »svenska manerets» inbrytning i de ryska skansarna i snögloppet vid Narva 21 år tidigare och som vid Poltava »sett en härsmakt och ett värde virvla bort och försvinna, som en vind över stäppen».⁵

Den ryska landstigningen och striderna vid Sundsvall–Selånger

Försvarsförberedelserna i Sundsvall

Under 1719–20 års ryska härjningar var Sundsvall relativt väl skyddat av reguljära trupper. Hösten 1719 förlades i Medelpad två kompanier åboläniskt kavalleri och fyra kompanier savolaxiskt infanteri under befäl av överste Stiernschantz från Savolax regemente. Under 1720 gav denna inkvartering upphov till många klagoskrifter från den krigströtta allmogen medan de finska trupperna å sin sida klagade över den usla mathållningen. Under sommaren 1720 hölls även i Sundsvall rannsakingar mot några bönder, som an-

³ Kommenderande generalen Hamiltons redogörelser till Kungl. Maj:t om striderna i Sundsvall (daterade den 1 och 5 juni 1721; med bilagda rapporter från de honom underställda militärerna Fieandt och Hupenfeldt) förvaras i RA (Skrivelser till Konungen på Ulrika Eleonoras och Fredrik I:s tid, vol. 2). Med hänsyn till att samtliga rapporter författades mycket kort tid efter själva stridshandlingarna och av militära fackmän, måste deras källvärde betecknas som högt. För en diskussion om värdet av senare författade relationer (meritförteckningar m.m.) samt för- och luckor i källmaterialet, se resp. noter nedan.

⁴ Avsnittet om den ryska landstigningen och striderna vid Sundsvall–Selånger har skrivits av Lennart Westberg, Martin Johannesson är författare till avsnittet om vapenfynden efter slaget. Se även MARTIN JOHANNESSEN, *Tre värjor i länsmuséets samlingar*, i »Ångermanland–Medelpad», *Landskapsbok för Västernorrland 1988–89* (Härnösand 1989), s. 144–158.

⁵ FRANS G. BENGTSSON, *Karl XII* (Malmö 1980), 3:e boken, s. 209.